

STANKO KLISKA (1896. – 1969.) arhitekt bolnice u Sušaku

STANKO KLISKA (1896 – 1969):
architect of the hospital at Sušak in Rijeka

Eduard Pavlović¹, Ivan Pavlović²

SUMMARY

Aim: This paper is to show that the hospital in Sušak, Rijeka has been built on modern principles of hospital building during, even though it is seventy-odd years old.

Material and methods: The paper relies on published texts and illustrations about the hospital in Sušak and about its architect Stanko Kliska.

Results: Designing the hospital, architect Stanko Kliska focused on the needs of the patient. He has built it using simple materials, seeking to meet all requirements imposed by function and the surroundings. The hospital in Sušak has a three-storey building with a cellar and a roof terrace. The hospital is about one hundred metres long and is divided in two aisles. Its front faces south-west. Patient rooms look to the south. Other accessory and operating rooms look to the north. The hospital has three wide stairways; one runs in the middle and other on the sides of the building central hall.

Conclusion: There is no doubt that the hospital in Sušak, Rijeka is a product of modern architectural design. Since 1934, with its impressive vista, it has been regarded as a rehabilitation center rather than any of the contemporary hospitals of the turn of the 21st century.

Key words: architecture, hospital, Stanko Kliska, Hospital Sušak, Croatia

¹ Doc. dr. sc. Eduard Pavlović. Psihijatrijska klinika, KBC Rijeka, Cambierieva 17/7, Tel.: 051-658-461. E-mail: edopavlovic@net.hr

² Ivan Pavlović, dipl. ing. arh., samostalni projektant, Zagreb

UVOD

ARHITEKTURA I BOLNICA

Arhitektura je integralni dio umjetničkog stvaralaštva, jedan od inicijatora, nosilac i oblikovatelj misli svoga vremena. Stoga je arhitektura i jedan od osnovnih integralnih dijelova kulture i prije svega je humanistička. Arhitektura je u svojoj biti funkcionalna, tj. oblik u arhitekturi uvijek je uvjetovan sadržajem (Premerl, 1990:165).

Bolnice se najčešće podižu izvan prometnog dijela grada, dakle ondje gdje nema dima, prašine ni buke gradskog prometa. Oko bolnice su cvjetnjaci, grmlje i drveće. Mir, svjež zrak i ugodna okolina pomažu bolesnicima da brže ozdrave.

Neke se bolnice sastoje od više posebnih zgrada koje se zovu paviljoni: za unutarnje bolesti, za očne bolesti, za kožne bolesti, za duševne bolesti itd. Druge su bolnice izgrađene kao velike višekatnice. Tu su svi bolesnici pod jednim krovom, a razmješteni su po odjelima prema naravi bolesti. Iz kata na kat teške bolesnike se vozi dizalom u koji stanu čitava nosila pak i čitava bolesnička postelja.

U posljednjih stotinjak godina bolnice u cijelom svijetu su se izmijenile. Zahvaljujući otkrićima medicine i napretku tehnike postale su ustanove za "popravak" bolesnog tijela, a ne kao prije "kuće za umiranje".

Objekti zdravstvenih ustanova i bolnice činili su se upravo idealnim zadatkom u kojem se arhitektura novog humanizma mogla plodonosno ostvariti i putem kojega je mogla pokazati gotovo sva svoja socijalna i humana načela, dokazujući da je oblik tek rezultat funkcije i svrsishodne konstrukcije. No u prostornom ostvarivanju arhitektura je i nesvjesno prerasla ta načela funkcionalizma jer su je gradili nadareni stvaraoci, a oni unatoč svim striktnim postavkama nisu mogli izostaviti istinsku kreativnu duhovnost koja ih je vodila (Premerl, 1990:77). Na žalost, katkad i danas arhitektonske nagrade podržavaju model golemih bolnica-strojeva zdravlja, pri čemu su žiriji uglavnom poneseni prilično dojmljivim "uspješnim svladavanjem (uglavnom tehnoloških) zadataka" (Uzelac, 1988: 106).

CILJ RADA

Cilj je ovog rada vidjeti koliko i danas, nakon čitavih sedamdeset godina, lokacijski i arhitektonski bolnica u Sušaku ispunjava kriterije za modernu bolnicu. Pritom ju se prije svega pokušalo sagledati kroz prizmu tadašnje suvremene arhitekture (arhitekture između dvaju svjetskih ratova), ali i kroz dalekovidni okular njezina projektanta.

MATERIJAL I METODE

Za potrebe ovog rada koristili su se već objavljeni tekstovi i slikovni prilozi ili prikazi o arhitektu Stanku Kliski kao i o sušačkoj bolnici. Potom su se izdvojili tekstovi i/ili slikovni prilozi / prikazi vezani za Kliskin rad u projektiranju zdravstvenih ustanova, napose bolnica, te tekstovi i / ili slikovni prilozi / prikazi vezani za Bolnicu Sušak. Nakon toga gledalo se u izdvojenom materijalu nešto više pozornosti posvetiti svezi medicina – arhitektura odnosno funkcionalnost – konstruktivnost, tj. osoba / arhitekt (umjetnik) – bolnica / specifičan objekt (ambijent).

ARHITEKT STANKO KLISKA

ŽIVOT

Stanko Kliska rodio se 15. rujna 1896. u Snagovu kraj Zvornika u Bosni i Hercegovini. Studirao je u Beču (Visoka tehnička škola) i Zagrebu. Godine 1923. diplomirao je na zagrebačkom Tehničkom fakultetu i počeo raditi kod Viktora Kovačića. Viktor Kovačić (1874. – 1924.) je studirao na Umjetničkoj akademiji u Beču gdje je usvojio reformske nazore Otta Wagnera i Adolfa Loosa, boraca protiv tzv. historijskih stilova i isprazne dekorativnosti secesije, a pobornika novih zdravih shvaćanja o odgovornoj ulozi arhitekture u suvremenom životu (Batušić, 1967:138-139). Stanko Kliska radio je u ateljeu V. Kovačića u Banovinskoj građevinskoj direkciji do 1928. godine. Od 1929. do 1944. vodi samostalni atelje – radi kao ovlaštenu arhitekt, a nakon oslobođenja u zdravstvenim ustanovama i kao arhitekt Ministarstva narodnog zdravlja. Od 1947. do 1966. profesor je na beogradskom Arhitektonskom fakultetu (projektiranje zdravstvenih ustanova) (Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 1995:434 / A. Las.; Šegvić, 1970.).

Umro je 3. listopada 1969. u Beogradu.

DJELO

Kliskin opus primjer je hrvatske moderne arhitekture internacionalnog stila temeljene na modernističkoj ideji Viktora Kovačića. Valja pripomenuti da je V. Kovačić u Zagrebu projektirao bivšu Burzu, crkvu Sv. Blaža, stambene zgrade na Svačićevu trgu i na uglu Ulice Braće Kavurića i Mažuranićeva trga te niz drugih građevina jednostavnih i monumentalnih razmjera bez suvišnih ukrasa na pročeljima s logičnim i promišljenim unutarnjim rasporedima.

Stanko Kliska u jednom je takvom duhu, stilu poimanja moderne arhitekture izveo niz zdanja – zgrada gimnazije u Sisku (1929.), trgovačko-stambena zgrada na uglu Preobraženske ulice 2 i Ilice 9 u Zagrebu (1929. – 1930. s J. Denzlerom i M. Kauzlarićem), stambena zgrada Matolnik u Stančićevoj ulici 7 u Zagrebu (1930.), stambena zgrada na uglu Ulice Ljudevita Posavskog i Široline ulice u Zagrebu (1930.), zgrade banovinskih bolnica u Požegi (1930.), na Sušaku (1931. s E. Steinmannom), u Sisku (1931.) i Glini (1931.), vila Žepić u Gregorijančevoj ulici 46 u Zagrebu (1932. – 1933.), Klinička bolnica na Rebru u Zagrebu (1933. – 1941. s F. Gabrićem, I. Juranovićem i A. Ulrichom), Dom Crvenog križa na uglu Derenčinove ulice i Ulice Crvenog križa 38 u Zagrebu (1935.), zgrada Banovinske štedionice u Gajevoj 2a u Zagrebu (1935. – 1936.) i trgovačko-stambena zgrada na Preradovićevu trgu 5 u Zagrebu (1939. – 1940. s A. Ulrichom) (Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 1995:434 / A. Las.; Šegvić, 1970.).

Stanko Kliska sudjelovao je i na nizu natječaja na kojima je bio nagrađivan: Upravna zgrada Gradskih poduzeća (Zagreb, 1932., druga nagrada), Ekonomsko-komercijalna škola (Zagreb, 1934., prva nagrada), Hrvatski dom na Sušaku (1934., treća nagrada s A. Ulrichom), Željezničarska bolnica na Jordanovcu (Zagreb, 1939., prva nagrada s A. Ulrichom) i Trgovačka akademija u Splitu (1939., treća nagrada s A. Ulrichom). Izlagao je i na arhitektonskim izložbama u Zagrebu (1932.) i u Parizu (1933.).

Nakon Drugoga svjetskog rata Kliska se specijalizirao za arhitekturu zdravstvenih zgrada; izveo je Kirurški odjel bolnice u Skoplju (1948.), Ginekološku kliniku u Beogradu (1949. – 1956.), Sanatorij Predsjedništva vlade u Beogradu (1947. – 1949.) adaptiran u Bolnicu za dječju paralizu (1955.), Opću bolnicu u Zenici (1952. – 1953.), Lječilište za TBC kostiju u Kalištu na Ohridskom jezeru (1953.) i Opću bolnicu u Tuzli (1955. – 1956.), a projektirao je opću bolnicu u Bitoli (s Radivojem

Gibarcem) i Centar za majku i dijete u Subotici (1960. s Ivom Antićem) (Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 1995:434 / A. Las.).

Stanko Kliska dosta je i pisao o problemima projektiranja zdravstvenih ustanova, napose u časopisu *Narodno zdravlje*, što ne bi trebalo biti čudno jer je i sam ponikao iz naroda i radio za narod – za bolesnog čovjeka, da bi bilo manje bolesnih, a više zdravlja i sreće (Šegvić, 1970.); najjednostavnijim elementima nastojao je graditi formu koja odgovara funkciji objekta i njegovoj okolini (Likovna enciklopedija Jugoslavije, 1987: 55 / T. Pl.) .

SUŠAČKA BOLNICA

POVIJEST

Prvi pokušaji za izgradnju bolnice u Sušaku padaju u 1906. godinu, a u ožujku 1907. godine Općinsko poglavarstvo imenuje Odbor za njezinu gradnju. Usprkos nekoliko pokušajima, ne postiže se nikakav konkretniji napredak do 1911. kada se pronalazi zemljište za gradnju bolnice. Početkom 1912. Općinsko zastupstvo zaključuje da bi o svom trošku trebalo izgraditi javnu bolnicu s najmanje 300 kreveta, pri čemu predlaže da se za to utroši tri do četiri milijuna kruna. (Matejčić, 1990:364). Na žalost, potom dolazi rat (1914 – 1918), a nakon njega Rapalskim ugovorom 1920. i neprirodna razdioba Rijeke i Sušaka što će dodatno aktualizirati potrebu gradnje nove bolnice u Sušaku. Početkom 1924., kupnjom zemljišta i omanje zgrade na Krimeji zvanog Grinovo, Općina grada Sušaka pokušava ublažiti problem tako da se postojeća zgrada adaptira i dograđuje za potrebe male opće bolnice s operacijskom dvoranom. To traje do 1930. kada je dogovoreno da se uz postojeća bolničke objekte konačno izgradi nova bolnička zgrada u koju će se moći smjestiti 100 kreveta. U novu zgradu bila bi smještena sveopća kirurgija te odjeli za ginekologiju, porodilište, očne bolesti i bolesti nosa i grla. Prijedlog je nedugo nakon toga prihvaćen na razini Savske banovine te je 1931. definiran način financiranja i gradnje nove bolnice. Grad je preuzeo obvezu otkupa terena i izgradnju prateće infrastrukture, a banovinske vlasti su u potpunosti preuzele izgradnju i opremanje bolnice (Matejčić, 1990: 365).

Na raspisanom natječaju usvojen je, kao najbolji, nacrt arhitekta Stanka Kliske iz Zagreba. Prvi dio građevinskih radova licitacijom je dopao poduzeću *Atlant* iz Beograda. Na dan 25. listopada 1931. postavljen

je kamen temeljac s uzidanom prigodnom poveljom na jugozapadnom uglu zgrade. Sama gradnja bolnice započela je 1932. te nastavljena tijekom 1933. odnosno 1934. Gradnja je doista završena 1. prosinca 1934., a samo svečano otvaranje uslijedilo je u nedjelju 16. prosinca 1934. u 9 sati (Matejčić, 1990:367).

ARHITEKTONSKE KARAKTERISTIKE BOLNICE U SUŠAKU

Nova je bolnica izgrađena kao velika trokatnica s podrumom, prizemljem i terasom na krovu. Zgrada je dugačka oko 100 metara i dijeli se na dva krila. Pročelje je položeno jugozapadno. Bolesničke su sobe okrenute prema jugu, a sve pomoćne i sporedne prostorije i operacijske dvorane prema sjeveru. Bolnica ima tri prostrana stubišta: jedno u sredini, glavno, i dva pobočna, sporedna. Teren je kod glavnih ulaznih vrata malo uzdignut. Ulaz u zgradu bolnice je širok i izvana natkriven velikom betonskom pločom. Preko nekoliko stuba ulazi se u prostrani hol, a iz njega u hodnike u prizemlju.

Slika 1. Nova bolnica u Sušaku sagrađena prema nacrtu Stanka Kliske 1934. godine

Figure 1. New hospital in Sušak, built after the project by Stanko Kliska in 1934

Tehničko organizacijsko vodstvo bilo je povjereno Tehničkom odjelu Kraljevske banske uprave u Zagrebu pod upravom načelnika ing. Vojte Boučeka. Nadzor radova vodili su arhitekt Steinmann i ing. Svetozar Trbojević, a stalni nadzor na terenu tehničar Edvard Belavić. Sve radnje izvedene su kod nas, u zemlji, osim nekih strojeva i instalacija koji su bezuvjetno morali biti naručeni iz inozemstva (Matejčić, 1990: 367).

RASPRAVA

Kako su u arhitekturi bolnice ipak arhitektonski i sadržajno najmarkantniji objekti, valja raspraviti koliko je sušačka bolnica kao socijalna i humanitarna ustanova sadržajem izravno odgovarala novim zadaćama arhitekture koja se idejno borila prije svega za novi humanizam i za ostvarivanje socijalne pravde, za nove ekonomske odnose u društvu, a koliko je svojim načelima funkcionalizma i konstruktivizma to i praktički ostvarila (Premerl, 1990).

Treba, isto tako, raspraviti koliko je Stanko Kliska, neprijeporno veliki arhitekt, pobornik jednostavne arhitekture, mogao izvedbom bolnice u Sušaku još više pojačati svoj mir kojem je kao osoba težio jer je i sama bolnica mirna – u jednostavnosti originalna – kao i čitava njegova arhitektura (Šegvić, 1970.). Konačno, treba raspraviti koliko se Kliska u arhitekturi sušačke bolnice uspio udaljiti od modela golemih bolnica-strojeva zdravlja koje i danas nerijetko podržavaju i arhitektonske nagrade (Uzelac, 1988).

UMJESTO ZAKLJUČKA

Kada je godine 1935. Opća bolnica u Sušaku počela raditi, bila je to jedna od najmodernijih bolničkih ustanova u zemlji. Svojim kapacitetom mogla je udovoljiti potrebama tadašnjeg broja stanovništva koje se njome koristilo. Neprijeporno je djelo suvremene arhitekture i svojim vanjskim izgledom i položajem i danas impresivno djeluje na svakog prolaznika, napose zato što i danas (na početku 21. stoljeća, nakon sedamdeset godina) više djeluje kao bolnica-sanatorij nego kao klasična bolnica. Stoga se i danas arhitekt Stanko Kliska smatra modernim jer je svojim modernim zdanjem sušačke bolnice koje je prethodilo realizaciji Pičmanova projekta Narodnog doma na Sušaku (Hrvatski kulturni dom) unio, zajedno s njim, u urbanističku sliku Sušaka naglasak suvremenog arhitektonskoga govora, tj. najjednostavnijim elementima graditi formu koja odgovara funkciji objekta i njegovoj okolini.

LITERATURA

- Batušić S. Pregled povijesti umjetnosti. Zagreb: Školska knjiga, 1967:138–139.
- Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 1 (A-Nove). Zagreb: LZ “Miroslav Krleža”, 1995: 434/A.Las.
- Likovna enciklopedija Jugoslavije, 2 (K-Ren). Zagreb: JLZ “Miroslav Krleža”, 1987: 55/T.PI.
- Matejčić R. Kako čitati grad/Rijeka jučer, danas, 3. dopunjeno izdanje. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1990: 363–367.
- Premrerl T. Hrvatska moderna arhitektura između dva rata: nova tradicija, drugo dopunjeno izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990.
- Šegvić A. Stanko Kliska. Čovjek i prostor 1970;17(202):13.
- Uzelac Z. Hommage a Stanko Kliska. Život umjetnosti 1988 (43-44): 105–107.

SAŽETAK

Cilj: *Cilj je ovog rada vidjeti koliko i danas, nakon čitavih sedamdeset godina, lokacijski i arhitektonski sušačka bolnica u Rijeci ispunjava kriterije za modernu bolnicu.*

Materijal i metode: *Za potrebe ovog rada koristili su se prije objavljeni tekstovi i slikovni prilozi ili prikazi o arhitektu Stanku Kliski te o sušačkoj bolnici.*

Rezultati: *Arhitekt Stanko Kliska radio je za narod – za bolesnog čovjeka – da bi bilo manje bolesnih, a više zdravlja i sreće; najjednostavnijim elementima nastojao je graditi formu koja odgovara funkciji objekta i njegovoj okolini. Bolnica u Sušaku izgrađena je kao velika trokatnica s podrumom, prizemljem i terasom na krovu. Zgrada je dugačka oko 100 metara i dijeli se na dva krila. Pročelje je položeno jugozapadno. Bolesničke su sobe okrenute prema jugu, a sve pomoćne i sporedne prostorije i operacijske dvorane prema sjeveru. Bolnica ima tri prostrana stubišta: jedno u sredini, glavno, i dva pobočna, sporedna.*

Zaključak: *Bolnica u Sušaku neprijeporno je djelo suvremene arhitekture i svojim vanjskim izgledom i položajem i danas impresivno djeluje na svakog prolaznika, napose što i danas (na početku 21. stoljeća) nakon sedamdeset godina više djeluje kao bolnica-sanatorij nego kao klasična bolnica.*

Ključne riječi: *arhitektura, bolnica, XX. st., Hrvatska, povijest medicine, Sušak*